

Др. Микола Андрусак:

Українська історіографія.

I. Погляд на розвиток і характер української історіографії продовж 900 років (1039—1939).

Початки української історіографії в'язуться з культурною діяльністю князя Ярослава Мудрого (1018—54). Літописання почалося в Україні при основаному цим князем київському Софійському соборі в 1039 р. й продовжувалося відтак у київській Печерській Лаврі та продовж XII ст. в інших осередках політичного й культурного життя Русі. Та всі місцеві літописи з XII ст. запропалися, твердження про їх існування можемо опирати тільки на вістках, що дісталися з цих літописів до центрального Київського Літопису. В XIII ст. в часах розцвіту галицько-волинської держави Романовичів центральне місце в українському літописанні займає літопис складаний при дворі князів Романа Мстиславича, Данила і Василька Романовичів, Володимира Васильковича і Мстислава Даниловича на Волині, але названий Галицько-волинським. Та цей літопис не доведений навіть до кінця існування галицько-волинської держави, тільки вривається на 1292 р.

Чисельна й культурна перевага руського (українсько-білоруського) елемента в XIV—XVI ст. в литовській державі запевнює йому самоуправу й збереження давніх форм державного життя з часів Русі Рюриковичів. У литовсько-руській державі відроджується руське літописання, що плекає серед українського й білоруського населення привязання до литовської династії Гедиміновичів. Поруч з цими литовсько-руськими літописами розвивалося літописання по монастирях локального характеру продовж XVI—XVIII ст.

Третя фаза розвитку української історіографії припадає на добу козацької держави XVII—XVIII ст. Центральним моментом зацікавлення літописання цієї доби являється Хмельниччина; бачимо це наглядно в літописах Самовидця (здогадного М. Возняком Федора Кандиби, † коло 1702 р.), Самійла Величка († коло 1728) й Григорія Грабянки († 1734 р.). За цими чільними козацькими літописцями слідував у XVIII ст., ряд авторів козацьких літописів і мемуарів. Закликає козацьку добу української історіографії „Історія Русів“, якої автором виказують М. Возняк і А. Яковлів князя Олександра Без-

бородька (1747—1799), що був сином козацького генерального писаря й судді Андрія та канцлером російської імперії.

Ідеологія українського літописання продовж XI—XVIII ст. була державницька. Починаючи київськими літописними записками XI ст., що збереглися в наданій їм у початках XII ст. літописцем Нестором формі, а кінчаючи „Історією Русів“ помітна у всіх літописах тенденція висвітлити головне історичний процес державного життя в Україні. З признанням відмічується державних будівничих - князів Рюриковичів і вірних їм боярів у старокняжій добі, князів Гедиминовичів і князів - землевласників таких, як Острозькі, в литовській добі, гетьманів і запорозьке військо в козацькій добі. Натомість осуджують літописці руйнуючу державу силу, княжі міжусобиці ворохобних бояр, болохівських князів, тих гетьманів і козаків, що вислугувалися чужим, ворожим українській державности силам.

Попри те наша історіографія XI—XVIII ст. є показником розвитку нашої національної самосвідомости. В Несторовій „Повісті временних літ“ протиставиться спершу зайшлих на Україну варягів — Русь тубильним славянським племенам, згодом Русею означається князів — Рюриковичів, їхні дружини та опановану ними територію. В Київському Літописі, що подає вістки з усієї української національної території по 1200 р. назву „Русь“ прикладається не тільки до князів та їхніх дружин, але „руською землею“ зветься київська земля в протиставленні до інших земель, в яких княжили Рюриковичі, та в загальному всі ті землі, в яких княжили Рюриковичі, в протиставленні до інших, чужих держав. У Галицько-волинському Літописі „всею руською землею“ зветься українська національна територія, в литовсько-руських літописах українсько-білоруська територія разом. В козацьких літописах скупчується увага авторів на терен козацької державної України. Безбородько, що не обмежувався історією козацької доби, але подав також історію княжої й литовської доби та прикладав до України стару її назву, написав з досадою: „Відомо, що перед тим були ми тим, що тепер московці: уряд, першенство й сама назва Руси від нас до них перейшла“.

Хоча в нашому літописанні XI—XVIII ст. були прірви, літописи були писані в різних осередках, різних часах, серед відмінних умовин, все таки, наша історіографія цих вісьмох століть має однаковий прагматичний характер.*) У добі українського національного відродження наша історіографія прибрала еволюційний генетичний характер: її мета наукові досліди правди. Але в своїх пошукуваннях історичної правди не йшли наші історики одним шляхом продовж XIX і в початках XX ст.; їх підхід був різний під оглядом методологічним і ідеологічним.

*) Д. Багалій (Нарис української історіографії т. I вип. I, Київ 1923 ст. 4) пише, що українська історія „почалася літописними оповіданнями, де не було ще прагматизму, потім перетворилася в прагматичну історію, але ставила перед собою головним чином національні патріотичні завдання“. Слід згодитися з Багалієм у тому, що в первісних київських літописних записках не було прагматизму, який вже помітний в „Повісті временних літ“.

Перші історики першої половини XIX ст. Дмитро Бантиш-Каменський (1788—1850) і Микола Маркович (1804—1860) у своїх оглядах історії України обмежувалися компіляцією тих історичних джерел, які попали їм у руки, без основної їх критики. Критично почав розглядати джерела Михайло Максимович (1805—1873), що спершу заслужився в ділянці етнографії. Він звернув увагу на те, що народня словесність є також джерелом для пізнання минулого народу.

Використовуючи етнографічні дослідження для висвітлення історії Максимович перший увів до нашої історіографії етнографізм, що його в другій половині XIX ст. яскраво зазначив Микола Костомарів (1817—1885). Останній, виказуючи зв'язок етнографії з історією вказував, що давніше історики досліджували розвиток держави, а не народу. Звертаючись до дослідів історії народу історик мусить знати сучасний стан народнього життя, про що саме інформує етнографія. Безперечно, народня словесність зберігає в собі образки народнього минулого, але все таки цю народню традицію треба перевірювати по змозі актовими матеріялами. Адже немає сумніву, що в народній словесності текст переказу улягає продовж років постійно змінам, аж доки на папір не схопить його якийсь етнограф. Та Костомарів, а подекуди й другий визначний знавець архівних матеріалів Володимир Антонович (1834—1909) давали в своїх працях перевагу вісткам, зачерпненим із етнографічних матеріалів. Останніми покористувався в своїх працях і Михайло Грушевський (1866—1934), однак він цитував ці матеріали для пояснення подій, виведених аналізом актових матеріалів.

Додатною сторінкою етнографізму в українській історіографії було охоплення історичними дослідженнями всіх проявів національного життя, отже не тільки політичного, але й культурного, соціального й економічного. Відємною сторінкою — надмірна переоцінка ролі народньої маси в історії. Для Костомарова не Хмельницький був головним діячем, а нарід, не Хмельницький підняв нарід, а народня потреба визвала Хмельницького на історичну арену. Народ — на думку Антоновича — дав силу Хмельницькому, якому він відмовляв політичного хисту. Ровесник Антоновича Олександр Лазаревський (1834—1902), досліджуючи соціальну й економічну історію старої гетьманщини, гостро критикував козацьку старшину за її відношення до козаків-селян, натомість одобрював російську політику в Україні. На його думку — заведена Катериною II кріпаччина на Лівобережжі явилася як завершення й результат соціально-економічного процесу, що відбувався на протягу майже півтора століть. Ідею української автономії у козацької старшини зводив до самих тільки її змагань використовувати вільну людність. Тим давав Лазаревський зброю в руки москалів проти української державности, подібно, як Пантелеймон Куліш (1819—1897) своїм крайнім ворожим наставленням до козацтва взагалі.

Куліш, більше письменник ніж історик, не опирав своїх думок на докладному розслідуванні історичних джерел, лиш безкритично використовував чужі архівні матеріали з неприхильними вістками про козаків і під їх впливом виробив собі хибний погляд на цивілізаторську місію польської шляхетчини й державницьку місію московського ца-

рату в Україні. Цим Куліш відокремився від сучасного йому етнографізму і народництва в українській історіографії й був звеличником тієї самої концепції, яка явилася в першій четвертині ХІХ ст. в компіляціях Д. Бантиш-Каменського, та починаючи 30-ими р. р. в компіляціях старих галицьких істориків Дениса Зубрицького (1777—1862), о. Антона Петрушевича (1821—1910) й проф. Ізидора Шараневича (1829—1901). Очевидно, названі галицькі історики виробили свій погляд на державницьку московську місію, не знаючи правдивого обличчя московської політики до такої міри, як це міг знати Куліш. Після останнього серед українських істориків Придніпрянщини були такі, що до 1918 р. погодилися зовсім із супремацією московського народу як державного народу в Україні. Був між ними й учень Антоновича Дмитро Багалій (1857—1932).

Інший ученик Антоновича Михайло Грушевський (1866—1934) став творцем новітньої української національної історіографії. Як професор львівського університету на кафедрі „всесвітньої історії з особливою увагою на Східню Європу“ в 1894—1914 р. р. та водночас як керманч наукової праці в Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові (якого головою був у 1894—1914 р. р., директором Історично-філософичної Секції у 1894—1914 р. р.). Грушевський виховав низку істориків у Галичині. Не зриваючи звязків зо своєю тіснішою батьківщиною він оснував у Києві, як лиш полекшав там царський режим, Українське Наукове Товариство (1908 р.), при якому згуртував українських учених Придніпрянщини. Його і його учеників історичні розвідки у редактованих ним „Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка“, „Записках Українського Наукового Товариства“ і в „Україні“ промоували шлях до повного висвітлення історії України. Грушевський сам опрацьовував систематично джерела й довів історію України у 10 томах до гадяцького договору 1658 р.

Але звиж 30 років своїх історичних дослідів Грушевський, вихований у строгих традиціях радикального українського народництва був тієї думки, що в конфліктах народу й державної влади вина лежить по стороні влади. „Бо інтерес трудового народу — це найвищий закон всякої громадської організації і коли в державі цьому трудовому народові не добре, це його право обрахуватися з нею“. З тієї точки погляду виходячи, Грушевський симпатизує з болохівцями, „татарськими людьми“, що бунтувалися проти свого короля Данила й переходили на татарський бік. Не вдаючись у глибші досліді, з яких причин болохівські князі не почували свого обовязку повинуватися галицько-волинським князям у скрутній для останніх ситуації, Грушевський почав на львівському ґрунті свою працю саме розвідкою про нібито „Громадський рух на Вкраїні в половині ХІІІ ст.“. До речі, Грушевський помилявся, коли ще й пізніше в 1920 р. був погляду, начебто „у звязку з татарським нападом 1240 р., прокинувся в нашому народі дуже цікавий і симптоматичний рух“, а саме „користаючи з нападу на Україну татар, поодинокі оселі, громади, а то й цілі краї українські переходили на сторону татар, піддавалися їм, обіцяли давати данину збіжжям та бути під безпосередньою татар-

ською владою в покорі і послуху і не хотіли більше знати своєї держави і князів“. Основніший розгляд джерел до проблеми т. зв. болохівців навів би Грушевського на те, що це були ще не засимільовані українським населенням кочовики, що почувалися ближшими до татар ніж до Руси.

Але дехто з післявоєнних критиків Грушевського переборщує, коли оцінює його роль в українській історіографії як негативну на основі розвідки його як початкуючого історика про „Громадський рух на Україні в половині XIII ст.“ та його журналістичної статті в віденському „Борітеся — Поборете!“ про „Українську партію соціалістів-революціонерів та її завдання“. В своїх журналістичних статтях і політичних потягненнях у часі української національної революції й після неї старий Грушевський був дитиною і вишукував аргументи, щоб доказати своє „соціал-революціонерство“ від літ своєї молодости. Однак як історик Грушевський був обережний з висуненням якоїсь необоснованої джерельними матеріялами думки. Не синтетик лиш аналітик у своїй 10-томовій „Історії України-Руси“ (не беру тут під увагу його популярних і чужомовних нарисів історії України) та історичних розвідках Грушевський часто не висуває сам висновку, а залишає тільки зведені разом сумлінно зібрані джерельні вістки. Тимто в його історичних працях губиться його негативне становище супроти своєї власної держави, коли входять в гру власні матеріяльні інтереси й принципіальна симпатія до всякої опозиції й активної боротьби з засиллям держави, яким то становищем він чванився у згаданій журналістичній статті. Навпаки, багатий джерельний матеріял у його працях дає змогу читачеві самому творити власні концепції. І ніде правди діти — матеріяли зібрані Грушевським в його „Історії України-Руси“ можна аналізувати й творити на їх основі висновки в національно-державницькому дусі.

Заслугою Грушевського для української національної історіографії було обоснування та впровадження до наукового вжитку схеми історії українського народу на цілому просторі його історичного життя на заселеній ним території, як одного суцільного й нерозривного процесу. Він виказав, що історія київської княжої Руси це виключно історія України й не можна її лучити з історією Московщини. Цю схему прийняли згодом усі українські історики й тимто Грушевський став батьком сьогочасної української історіографії.

Українське державне будівництво 1917—20 р. р. вплинуло і на характер української історіографії. На українському національно-державницькому ґрунті ставув історик Дмитро Багалій, що задумав згідно зо схемою Грушевського виготовити нарис української історіографії. Та свій задум виконав він тільки щодо літописання княжої й козацької доби (Збірник історично-Філологічного Відділу УАН, ч. 1, Київ 1923—25). На вступі до свого „Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті“ подав Багалій також огляд новішої української історіографії за останнє століття, починаючи 20-ими р. р. XIX ст., але сам він старався насвітлити зо свого нового становища марксистського історичного матеріялізму, що його прийняв він,

підпорядковуючись вимогам большевицького режиму. Всеж таки Багалій у своїх дослідях далі тримався строго історичних джерел.

Грушевський, що повернув у 1923 р. до Києва і згуртував в Історичній Секції Української Академії Наук придніпрянських молодих істориків, почав еволюціонувати в національно-державному напрямі. Національно-державні моменти підкреслені завжди в його статтях у виданнях Української Академії Наук, ще коли праця в останній не зазнавала великих перешкод зо сторони большевицького режиму. Грушевський передбачував, що цей режим прямує до знищення української державної думки. Передбачуючи сумний кінець Української Академії Наук, ще в квітні 1929 р. писав Грушевський з нагоди 150-тої книги львівських „Записок НТШ“: „Товариство ім. Шевченка, організуючи західньо-українські сили, виходячи в своїй роботі від проблем історії західньо-українських земель, обслуговуючи наукові потреби місцевого громадянства в цій сфері не може бути заступлене науковими організаціями Радянської України — якими б дослідчими, видавничими й популяризаційними засобами вони не розпоряджали. А й проблеми загально-українського характеру дуже корисно й навіть необхідно бачити в аспекті взаємовідносин західніх і східніх українських земель і самі ці взаємовідносини повинні обслідуватися під кутом зору Наддніпрянщини і Наддністрянщини, щоби про них можна було виробити собі об'єктивний суд“. Цей натяк Грушевського про потребу історичного обслідування „під кутом зору Наддністрянщини“ означає, що для об'єктивної оцінки історичних подій не вистарчає розглянути їх „під кутом зору Наддніпрянщини“, де навіть наукова думка тепер придавлена.

Грушевський в Історичній Секції УАН у Києві та інші історики під проводом його досліджували головню різні проблеми з історії гетьманської козацької держави XVII—XVIII ст. Вже сама така тематика вказує, що їх інтересувала держава, а не сам нарід. Дослідники різних ділянок — історики політичної думки, права, культурного, соціального й економічного життя, всі підкреслювали в своїх працях національно-державні моменти. Слід звернути увагу, що навіть Петрик, який повстав за гетьмана Мазепи в 1692 р., вийшов у дослідях нового його історика (Олександра Оглобліна) речником незалежної української держави, а не, як у давнішій історіографії — речником інтересів запорозької черні. Найяскравіше національно-державне становище зайняв у своїх працях Осип Гермайзе, що між іншим пробував висвітлити українську політику в добі Руїни. Гермайзе оцінював політику гетьмана Петра Дорошенка як всеукраїнську, всекозацьку, але ця його політика спиралася на орієнтації степових козаків, що були у постійних торговельних і культурних зв'язках з татарами. Знову ж городові козаки в лісистій Сіверщині тяготіли до Москви. Але приписуючи Дорошенкові степову орієнтацію, що її старався гетьман накинути всім козакам, Гермайзе не бере під увагу того, що Дорошенко опирався на Туреччину, а не на Крим, що в тому часі змагав до незалежності і вів свою українську політику наперекір Стамбулові.

На західніх українських землях і на еміграції державно-творчі моменти є підкреслені в усіх сьогочасних істориків. Історики Іван Кривецький і Іван Крип'якевич підкреслюють переломове значення в переході від народницького до державницького напрямку праць Степана Томашівського (1875—1930), Вячеслава Липинського (1882—1931) і Омеляна Терлецького. Приймаючи факт „започаткування“ ними державницького напрямку в українській історіографії, треба однак зробити застереження щодо деяких концепцій Томашівського й Терлецького. Томашівський вважає українською галицько-волинською державу XIII—XIV ст., що їй — на його думку — мають українці завдячувати свою національно-політичну, культурну, а в частині мовну окремішність. Хибно, бо процес творення нашого народу спершу з назвою „Русь“, можна ствердити на основі розгляду літописів княжої доби від початків християнізації України. А далі, не маючи опертя в історичних джерелах, Томашівський прийняв ленну залежність галицьких князів від західньо-римських цесарів. Таку концепцію можна вважати прислужницькою і її можуть ужити чужі історики як зброю проти нашої державної незалежності в минулому*). Терлецький є радше популяризатором історії і в його нарисах історії української держави є багато не підпертих джерельними матеріалами тверджень, між іншими його негативне становище щодо ролі Запорозжя. Кращим від нарисів Томашівського й Терлецького є нарис історії Дмитра Дорошенка, хоч і в ньому є деякі огріхи.

Дорошенкові завдячуємо й загальний „Огляд української історіографії“ (Прага 1923) від найдавніших часів до початків 20-их р. р. XX ст. та кілька інформативних нарисів для чужинців. „Ukrainian Historiography since 1914“ (The Slavonic Review, London 1924, Vol. III, Nr 7, стор. 233—239), „Die Entwicklung der ukrainischen Geschichtsidee vom Ende des 18. Jhs bis zur Gegenwart“ (Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven, Verlag Ost-Europa-Institut in Breslau, N. E. Bd. IV, Heft 3, 1928, ст. 363—379), „Die Entwicklung und die Errungenschaften der ukrainischen wissenschaftlichen Forschungstätigkeit in der letzten fünfzig Jahren“ (Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts in Berlin, Heft I, 1927, ст. 1—10), „Die Entwicklung der Geschichtsforschung in der Sowjet-Ukraine in den letzten Jahren“ (ibid. Heft 2, 1928, ст. 35—56), і „Die ukrainischen historischen Forschungen in den J. 1914—30“ (Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, Bd. V, Heft 3, Berlin-Königsberg 1931, ст. 453—462). Огляд історіографії XVIII—XIX ст. (до П. Куліша включно) подає також І. Крип'якевич („Українська історіографія“ — Львів 1923).

Д. Багалій задумував видати обширніший нарис української історіографії, але не здужав опрацювати її в цілості. Видав тільки огляд літописів княжої і козацької доби, попереджений його загальним нарисом теорії історії та його поглядом на схему української історії

*) Використав це навіть прихильний українцям німецький історик др. К. Lück (Deutsche Aufbaukräfte in der Entwicklung Polens, Plauen-Posen 1934, ст. 9—10 і 464); в рецензії цієї праці („Діло“, Львів 1934, ч. 342) я вказав німецькому автору, що думка Томашівського не має потвердження в джерелах.

і на зміст української історіографії („Нарис української історіографії“ т. I. вип. 1–2, „Збірник Історично-Філологічного Відділу У. А. Н.“ ч. I, Київ 1923 і 1925). Огляд української новітньої історіографії, починаючи 20-ими р.р. XIX ст. подав Багалій у вступі до „Нарису історії України на соціально-економічному ґрунті“ (т. I. „Збірник І.-Ф. В. У. А. Н.“ ч. 72, Київ 1928, ст. 20—124). Крім того маємо ще його статті: про організацію української історичної праці в 1917—1927 р.р. („Бібліографічний Збірник“, Харків 1930, ст. 5—11) і про досягнення української історіографії в тому ж часі („Українські Щоденні Вісти“ Нью Йорк 1928 ч. 16 — передрук з кийвської „Пролетарської Правди“), все те з кадиллом марксизмові і большевицькій владі.

Зайвим тут вичислювати щорічні історіографічні огляди, що появлялися головно в редакційній М. Грушевським „Україні“ в 1926—30 р.р., бо вони є зібрані в обширній праці проф. Мирона Кордуби: „La littérature historique soviétique ukrainienne, Compte-rendu 1917—1931 (Varsovie 1938, Bulletin d'Information des Sciences Historiques en Europe Orientale). Др. Кордуба подав також огляд української історіографії за 1927—28 р.р. на західно-українських землях і в осередках української політичної еміграції в Європі („La littérature historique ukrainienne en Pologne et dans l'émigration ukrainienne“ — *ibid.* t. II, fasc. 1—2, V. 1929, ст. 73—119). Загальний огляд української історіографії за 1921—30 р.р. приготував я, та з нього тільки початкові розділи вдалося мені надрукувати в „Літописі Червоної Калини“ (Львів 1932, ч. 9—10) та в „Kwartalnik-u Historyczn-ім“ (р. XLVIII, Л. 1934, зш. 1, ст. 57—64, зш. 2, ст. 299—318), решта залишилася в рукописі.

Загальну характеристику української історіографії подали І. Кревецький (Записки Наук Т-ва ім. Шевченка у Львові“ 1924, СХХХІV—СХХХV, ст. 161—184; „Літопис“, Берлін 1924, ч. 3, ст. 38—40; „Нова Зоря“ Л. 1928, ч. 91) і І. Крипякевич (на зїзді істориків Східньої Європи у Варшаві 1927 р. „L'état actuel de l'historiographie ukrainienne, Conférence des Historiens des Etats de l'Europe Orientale et du Monde Slave, Varsovie, le 25—26 juin 1927, II. Compte-Rendu et Communications. V. 1928 ст. 109—114).

II. Осередки й видавництва після світової війни.

Загальний перегляд осередків української історіографії від її початків до 1920 р. подав у своєму „Огляді української історіографії“ Д. Дорошенко. Тимто ще раз розглядати цю саму тему в нашому нарисі зайве й обмежимося розглядом осередків і видавництв української історіографії від 1920 р. до останніх днів.

До 1931 року головним осередком української історичної праці була основана в 1918 р. Українська Академія Наук, що складалася з трьох головних відділів (історично-філологічного, фізично-математичного й соціально-економічного) та низки спеціальних наукових комісій, секцій, комітетів, інститутів, лабораторій, бібліотек, музеїв і т. п.

Дослідами над минулим України кермував від 1924 р. Мих. Грушевський, як керманіч київської Науково-Дослідчої Катедри Історії України й голова Історичної Секції при УАН. Н. Д. К. І. У. випустила три томи своїх „Студій з історії України“. Органом Історичної Секції був відновлений у 1924 р. М. Грушевським науковий спершу тримісячник, згодом двомісячник українознавства „Україна“, якої в 1924—30 р. р. (її видавання припинено після випуску 43. ч. за вересень 1930 р.) появилoся 36 книжок: там були поміщувані короткі розвідки, матеріали з громадського й літературного життя України в ХІХ—ХХ ст. бібліографічні огляди й рецензії та хроніка наукового руху. Крім „України“ видавала Історична Секція ВУАН свої „Записки“ як продовження „Записок“ колишнього „Українського Наукового Товариства“ (основаного в 1908 р.) у Києві. На ці „Записки“, яких вийшло 16 томів (ХІХ—ХХІІ, ХХХVІ, ХХХVІІІ) зложилися „Наукові Збірники Історичної Секції ВУАН“ за 1924—29 р. р., Збірки студій: „Київ та його околиця в історії і пам'ятках“ (т. ХХІІ) і „Чернігів і Північне Лівобережжя“ (Огляди, розвідки, матеріали) (ХХІІІ), 6 книг матеріалів з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ ст. п. н. „За сто літ“ (ХХІV, ХХV, ХХІХ—ХХХІ, ХХХVІІІ) і збірка науково-публіцистичних і полемічних та етнографічних писань Костомарова (ХХVІІ і ХХХV) та збірка розвідок і заміток І. Джиджори про „Україну в першій половині ХVІІІ ст.“ (ХХХVІ).

Крім того історичні праці містять у великій кількості видання Історично-Філологічного Відділу УАН присвячені дослідям української історії, письменства й мови. Сюди належать „Записки Історично-філологічного Відділу УАН“ (25 томів) і „Збірник Історично-філологічного Відділу“ (105 томів, деякі томи в кількох випусках). У цих „Збірниках І.-Ф. В УАН“ містяться праці спеціальних дослідних інститутів при УАН. Крім уже згаданих видань Історичної Секції належать туди видання Археографічної Комісії УАН („Пам'ятки українського письменства“ (т. І.), „Український Археографічний Збірник“ (І—ІІІ т. т.) та „Український Архів“ (т. І.). Дослідам первісної культури та її пережитків в Україні є присвячений науковий щорічник спершу Культурно-історичної Комісії, опісля Кабінету Примітивної Культури при Науково-дослідчій Катедрі Історії України „Первісне громадянство“ (4 річники 1926—9 по 3 випуски). Комісія для складання Історично-географічного Словника України видала 3 томи „Історично-географічного Збірника“, „Матеріали для культурної й громадської історії Західньої України“ (т. І.) видала Комісія Західньої України. 2 збірники праць присвячених декабристам в Україні видала Комісія для дослідів громадянських течій на Україні. 2 „Збірники праць“ разом з матеріалами до історії жидів на Україні видала Жидівська Історично-Археографічна Комісія. Туркологічна Комісія видала м. ін. важний для історії України том „Студій з Криму“.

Вартість для історичних дослідів мають видані Комісією Історичної Пісенности при Історичній Секції УАН, 2 томи „Українських, Народних Дум“, „Українські Грамоти“ (т. І.), видані Постійною Комісією історії української мови, 3 томи „Пам'яток мови та письменства

давньої України“ та 1 том „Праць Комісії давнього українського письменства“, виданих Комісією давнього українського письменства, листування й щоденник Шевченка видані Комісією пам'яток новітнього українського письменства. „Історичний Словник українського язика“ (т. I.) Комісії на уложення історичного словника української мови, I випуск „Української Бібліографії“, виданої Бібліографічною Комісією. Відділ Мистецтва при Всеукраїнському Археологічному Комітеті УАН видав „Історію українського орнаменту“. Етнографічна Комісія — збірку про „Дніпровських лоцманів“ і 9 книжок „Етнографічного Вістника“, де знайдемо також матеріали для історика.

З інших томів „Збірника Історично-філологічного Відділу УАН“ слід відмітити „Ювілейні збірники“ на пошану істориків-академиків Д. Багалія і М. Грушевського, „Нарис української історіографії (2 випуски) та „Нарис історії України“ (т. I.) Д. Багалія, „Волзький шлях та стародавні Руси“ П. Смирнова, „Українська драма“ В. Резанова (5 вип.), „Історія книжної справи на Україні“ й „Стара вища освіта в київській Україні“ Ф. Титова, „Історія української літератури“ (т. т. IV—V) М. Грушевського, „Матеріали для біографії В. А. Антоновича“, „Україна в російському письменстві“ (т. I.) В. Сиповського, 2 випуски „Наукового Збірника Ленінградського Т-ва дослідників української історії, письменства та мови“ та „Річник Українського Театрального Музею“ (т. 104 „Збірник I.-Ф. В. ВУАН“).

Діяльну участь в історичній роботі брав і III-тій Соціально-Економічний Відділ УАН. Низку цінних розвідок маємо в „Записках Соціально-Економічного Відділу УАН (7 т. т.) та в „Збірниках С.-Е. В. ВУАН“ (1—30 і 33—34 т. т.). Серед останніх слід відмітити „Праці Комісії для виучування західньо-руського та українського права“ (вип. I—VI і VIII), „Праці Комісії для виучування звичаєвого права України“ (3 вип.), „Праці Семінару для виучування народнього господарства України“ (3 вип.), „Праці Демографічного Інституту (т. т. I і IV—VIII) та „Праці Комісії для виучування фінансових справ“ (вип. 1—5).

Хоч свою наукову працю вела Українська Академія Наук серед дуже невідрадних обставин, все таки її наукові здобутки для українознавства взагалі, а для української історіографії зокрема — великі. Та наукова праця в ділянці історіографії припинилася у 1930 р.

Вже від 1928 р. большевицький уряд почав „реорганізувати“ ВУАН. У 1928—30 р. р. скасовано низку академічних наукових установ, що займалися студіями українознавства нпр.: Історично-філологічний Відділ УАН, Науково-дослідчу катедру історії України та Історичну Секцію при УАН, під керівництвом М. Грушевського, припинюючи всі його історичні видавництва, між іншими й двомісячник „Україна“, а створено зовсім ненаукові агітаційні установи (нпр. катедра марксизму-ленінізму, комісія для досліджування релігійної ідеології, цебто для боротьби з релігією й ін.). Водночас большевики унеможливили працю відомим українським старшим і молодшим ученим (як М. Грушевський, С. Єфремов, М. Слабченко, К. Мельник-Антоновичева, В. Ганцов, О. Гермайзе, Г. Голоскевич й ін.), а зате

увели до Академії низку своїх агітаторів (М. Скрипник, О. Шліхтер, М. Яворський, В. Юринець й ін.). В яких умовах опинилася тоді УАН про це інформує нас брошура А. Я. Артемського: „Що таке Всеукраїнська Академія Наук? (ВУАН)“, що появилася її накладом у Києві 1931 р. та „Вісті ВУАН“ з 1931 р. З партійною заїлістю нападає Артемський не лиш на справжні світила української науки М. Грушевського, К. Воблого, А. Кримського й С. Єфремова за їхнє становище в обороні науковости й аполітичності, але також закидує „марксистському історикові“ М. Яворському що він „замаскував своє антирадянське минуле і провадив антипролетарську лінію в своїй науковій праці“. Зразком большевицької тогочасної критики наукових дослідів над історією України є „рецензія“ Ф. Ястребова в „Прапорі Марксизму“ (ч. 1 за 1930 р. ст. 133–148) на першу половину IX. тому Історії України М. Грушевського. Автор кінчить її висновком: „Тому девятого перша половина — ворожа нам книга!“ та передмова С. Гуревича до „Нарисів з історії капіталізму на Україні“ (вип. I, Харків—Київ 1931) Ол. Оглобліна.

„Реформуючи УАН большевицький уряд перевів з початком 1930 р. злуку першого Історично-Філологічного й третього Соціально-Економічного Відділів в один II-гий Соціально-Економічний й Історичний Відділ ВУАН. (Перший Природнично-Технічний Відділ це бувший 2-гий Фізично-Математичний). У звязку з цією „реформою“ обмежено працю й видання Академії в обсягу українознавства. Тому вже в 1930 р. появилася тільки три томи історичних видань Академії. „Київські Збірники історії й археології, побуту й мистецтва“ (т. I), видані Академічною Комісією історії Києва, появилися вже в 1931 р. (цей рік зазначений на обкладинці), але були зрадаговані усуненим з початком цього року поза межі України М. Грушевським. Крім того видали по одному томові Комісії: Історично-географічна (IV т. Історично-географічного Збірника) й українського письменства доби феодалізму та торговельного капіталізму. (IV-ий том, „Памяток мови та письменства давньої України“).

Після процесу Спільки Визволення України в 1930 р. нагінка советського уряду на українських наукових дослідників, у першу чергу істориків, Михайла Грушевського та його найближчих співробітників, прибирала чим раз більші розміри. В початках 1931 р. розв'язано Історичну Секцію при ВУАН разом із її установами, Грушевського примушено виїхати до Москви на заслання. Подібна доля стрінула найближчих співробітників Грушевського, з яких залишилися в Україні тільки ті, що „покаялися“ за свою дотогочасну працю для української національної науки. Ці „каяття“ — самобичування себе за те, що разом із Грушевським своїми дослідями обґрунтовували український націоналістичний сепаратизм, та наклепи на Грушевського й інших істориків, за те, що в їхніх працях пробивається українська національна державна (по большевицькій термінології „буржуазна націонал-фашистська“) ідеологія, заповнюють і нечисленні історичні видання ВУАН за 1932—35 р. р., а саме дві книжки журналу циклю історичних наук „Україна“ (1/2, січень — червень і 3, липень — вересень

1932), „Записки Історично-Археографічного Інституту“ (ч. 1, 1934) та 3 книжки „Наукових записок Інституту Історії Матеріальної Культури“ (1 і 2 з 1934 і $\frac{3}{4}$ з 1935 р.). Поза цими самобичуваннями й наклепами інший матеріал у більшості не відноситься до української історії; в журналі ж „Україна“, що узурпував собі назву славного українознавчого журналу, редагованого Грушевським у 1924—30 р. р., першою статтею є лист Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революция“ „про деякі питання історії большевизму“.

Наукову вартість з тих історичних публікацій ВУАН, що появилися від 1932 р., мають зретаговані Д. Багалієм „Нариси з соціально-економічної історії України“ (т. I. 1932) „Переписні книги 1666 р.“, видані В. Романовським (1933), тексти „Руської Правди“, видані С. Юшковом (1935), та врешті перша частина X. тому „Історії України-Руси“ М. Грушевського, що обіймає початки гетьманування Івана Виговського до гадяцької унії (1657—58 р. р.); це посмертне видання праці великого історика зретагувала його дочка Катерина (почався друк у 1936 р., закінчився у 1937 р.). Вражає дуже лихий папір, на якому надруковано цю цінну працю (є вістки, що її спалено, так, що залишилося тільки кілька примірників висланих негайно після появи за границю), підчас коли праці російської „Академії Наук ССРСР“ друкуються на першорядному папері. Треба знати, що російська „Академія Наук ССРСР“ має більшу свободу в своїй науковій праці, тому в її виданнях оповіщував деякі свої розвідки перед смертю й пок. М. Грушевський. Деякі з історичних праць московських дослідників, виданих цією Академією, як виданий Н. Н. Зарубином текст „Слова Данила Заточника“ (1932) збірник праць, присвячений друкареві Іванові Федорову (1935) та праця Б. Д. Грекова про феодалні відносини в київській Русі (1937), відносяться до української історії. Але таких праць небагато. Більшість історичних праць російської Академії Наук ССРСР відноситься то до московської історії, то до історії різних угро-фінських і тюрко-татарських народів.

З порівняння історичних видань за останніх 8 років української й російської Академії Наук бачимо, що остання видала багато великих історичних праць, підчас коли „Всеукраїнська Академія Наук“ (чи пак в останньому часі „Академія Наук УССР“) поза згаданими науковими публікаціями видає большевицькі агітки. Це зветься офіційно шумно „марксо-ленінсько-сталінська наука“. Гріхом проти неї є не тільки останні досліді Грушевського над історією України, але навіть публікація архівного матеріалу, як „Переписні книги з 1666 р.“ з коротким вступом історика В. Романовського. Закидає йому за те „буржуазно-націоналістичні концепції“ інший історик О. Оглоблін, якому в травні 1931 р. дискусія в Товаристві істориків-марксистів у Києві „допомогла усвідомити буржуазно-націоналістичний характер“ його власних давніших праць. Після того Оглоблін мусів себе „марксо-ленінською критикою“ самобичувати, що звалося „початком процесу марксо-ленінського переозброєння“ історика, щоб після того виступити з наклепом на праці інших істориків. Такі понижуючі гідність не тільки наукового дослідника, але й людини

„процеси методологічного переозброєння“ мусять переходити ті українські історики, що хочуть оминати заслання. Серед заломаних находимо перед тим поважних дослідників історії українського права Л. Окиншевича й С. Борисенка.

В „Тематичному плані Академії УСРСР“ на 1936 р. немає навіть окремої рубрики для історії. Ось який сумний епілог праці Української Академії Наук у ділянці української історіографії.

До 1930 р. проявляла ще окрему наукову працю й Всенародня Бібліотека України при УАН, що видала 4 книги „Журналу Бібліотекознавства й Бібліографії“, який являється помічним підручником для історичних дослідів. Подібну місію виконав і Український Науково-дослідчий Інститут Книгознавства виданням 4-ох томів своїх „Трудів“ та 7-ох історично-бібліографічних праць окремо (1923—30)

Участь в історичній роботі проявляла рівнож Секція для української історії про Марксистській Дослідній Катедрі в Києві під проводом засудженого в процесі СВУ 1930 р. О. Гермайзого. Історичні розвідки появлялися також у „Записках Київського Інституту Народньої Освіти“ (4 томи 1926—30).

Розвідки з обсягу економічної історії находяться в „Наукових Записках Київського Інституту Народнього Господарства“ (до 1930 р. 9 томів). Матеріяли до історії господарства з останнього часу містять „Записки Київського Сільсько-Господарського Інституту“ (1926-30, 4 томи).

У Харкові до 1930 р. історіографічну працю вела передусім Науково-дослідча катедра історії України, прозвана наприкінці свого існування „Катедрою історії української культури“ під управою померлого в 1932 р. Д. Багалія. Її видавництво „Науковий Збірник“ має 10 томів (т. т. 1—7 називаються також „Наукові Записки“), серед яких є два випуски „Бібліографічного Збірника“. Розвідки з обсягу української історії містять також „Наукові Записки Науково-дослідчої Катедри історії європейської культури“ (1924—30, 3 томи). Дещо з історичних праць видало до 1931 р. й „Державне Видавництво України“, серед них IX-й том Історії України М. Грушевського (1928—31) і I-ший том „Нарисів з історії України“ М. Петровського (1930). Українське Центральне Архівне Управління в Харкові видало в 1925—30 р. р. 15 книжок „Архівної Справи“ з цікавими статтями з обсягу архівознавства.

Праці у наведених харківських наукових видавництвах є здебільша суто наукові. Не такі вже є публікації Катедри для української історії при Інституті Марксизму-ленінізму з М. Яворським (також засланим по 1930 р.) на чолі, т. зв. „Істпарту“ (історії комуністичної партії [більшовиків] України) та видавництва „Українського Т-ва політкаторжан і засланиців“. Їхні періодичні видання „Прапор Марксизму“ (згодом „Прапор Марксизму-ленінізму“ орган „І. М.-Л.“), „Літопис Револуції“ (орган „Істпарту“) та окремі розвідки й матеріяли з револуційного руху на Україні є все з партійною закраскою. Проте науковий дослідник найновішої історії України не може ігнорувати й

тих матеріалів, тільки мусить заналізувати їх укупі з іншими історичними матеріалами.

З інших осередків українського історіографічного руху на Придніпрянщині до 1930 р. заслугує на увагу Ніжинський Інститут Народної Освіти з катедрою історії культури й мови; „Записки Н. І. Н. О.“ (1925—32 р.р. 12 т.т.) під редакцією М. Петровського містять здебільша історичний матеріал. У 1924—29 р.р. видав „Кабінет виучування Поділля Винницької Філії Всенародної Бібліотеки України при У. А. Н.“ 25 випусків своїх видань (1—24 і 26) з цінними розвідками з обсягу передісторії, історії та географії Поділля. Колиж усунено директора Винницької Філії В. Б. У. В. Отамановського (процес „СВУ“) це видавництво впало. В 1930 р. появилось ще в Винниці видання Винницького Вечірнього Робітничого Університету здебільша популярного характеру „Винниччина в екскурсіях“ (5 випусків). Кам'янець-Подільські видавництва „Записки К.-П. Інституту Народної Освіти“ (II-ий т.), „Записки Сільсько-господарського Інституту в Кам'янці на Поділлі“ видання „Краєзнавчого Комітету“ та „Плянової Комісії“ містять у собі також дещо історичного матеріалу.

В Одесі, де перебував засуджений в процесі „СВУ“ визначний дослідник економічної історії України М. Слабченко, історичну працю вели Соціально-історична та Історично-філологічна Секції Одеського Наукового при Українській Академії Наук Товариства, що видавали свої „Записки“. До 1930 р. вийшло 5 чисел „Записок“ Соціально-історичної та 3 числа Історично-філологічної Секцій. Остання видала також 5 розвідок окремо. Значну науково-дослідчу працю розвинула одеська Центральна Наукова Бібліотека, що видала три томи своїх „Праць“; розвідки ж її співпрацівників з обсягу бібліографії й архівознавства появилися також в інших видавництвах. Чимале місце для історичних праць приділила Одеська Комісія Краєзнавства у своєму органі „Вісник О. К. К. при ВУАН.“ 1—3 числа „Вісника“ появилися спільними заходами всіх секцій, а останні 4—5 числа видали окремо кожна секція О. К. К., а саме: с. вивчення природних багатств, соціально-історична, с. для вивчення грецької національної меншости, німецька й археологічна.

Історичні праці містять також „Записки Полтавського Інституту Нагодної Освіти“ (від 1928 р.: „Інституту Соціального Виховання“ 5 т.т.). Також „Полтавський Державний Музей ім. Короленка“ видав 2 т.т. свого „Збірника“ та дрібніші історичні розвідки в серії своїх науково-популярних видань. У Дніпропетровському йшла праця на полі української історіографії в Науково-дослідчій кафедрі українознавства під кермою заслуженого історика Запорожжя Д. Яворницького. За його редакцією вийшов I. том „Збірника Дніпропетровського Краєвого Історично-Археологічного Музею“; деякі його праці появилися в різних видавництвах.

Спроби дослідів місцевої історії були по різних окружних містах Придніпрянщини. Займалися ними місцеві краєзнавчі музеї, наукові товариства й інститути народної освіти, як от у Чернігові (Чернігівський Державний Краєвий Музей і Чернігівське Наукове Товари-

ства), Житомирі (Волинський науково-дослідчий музей і Волинський Інститут Народної Освіти ім. І. Франка), Коростені (Коростенський Окружний Музей Краєзнавства), Шепетівці (Шепетівське Наукове при УАН Т-во), Миколаєві (Інститут Народної Освіти), Херсоні (Державний Херсонський Історично-орхеологічний Музей), Прилуках (Прилуцький Окружний Музей), Ізюмі (Ізюмський Окр. Музей) та в Луганському (Наукове Т-во на Донеччині).

У всіх цих осередках увалася історична праця у 1931 р. В „Літописі Друку“ за останні роки, в рубриці „історія“ подані популярні нариси з історії революційних рухів від кінця ХІХ ст., головню з історії поодиноких фабрик і робітничих у них партійних рухів — все те заправлене большевицькою агіткою, передруки в збірних виданнях статей Леніна, Сталіна й інших большевицьких провідників, спогади партійних большевицьких діячів, збірки промов із біжучих зїздів комуністичної партії, врешті підручники історії Росії та „клясової боротьби“ з марксо-ленінського становища. Всі ці видання це тільки матеріали до історії теперішнього лихоліття України під советським ярмом; вони показують нам, чим намагаються большевики вбити українську національну душу. В большевицькому педагогічному місячнику на українській мові „Комуністична Освіта“ находимо статті з ділянки дидактики історії, якої навчання зорганізовано в 1935 р. у всіх школах ССРСР. Навчанням історії сподіюється советські центральні власті виховати собі відданих громадян. З дидактично-історичних статей в „Ком. Освіті“ довідуємося, що при навчанні історії в школах на Україні звертається увагу головню на минуле Московщини, на події із всесвітньої історії, згадується про місцеву історію тільки з конечности, а про навчання історії України, як окремого курсу, нема зовсім мови.

Супроти такої долі української історичної науки в Східній Україні ввесь тягар дослідів над нашим минулим спадає на західно-українських істориків. Видатніші зпоміж останніх згуртовані в Історично-філософічній Секції Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові та в її комісіях. Приняті до друку Секцією праці своїх членів та її співробітників оповіщені в спільному органі Історично-філософічної й філологічної секцій „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка“ (у 1921—38 р. р. появилися т. т. 99—100 і 131—155). Крім того появилася збірка рефератів галицько-українських істориків на 7-ому Історичному Конгресі у Варшаві 1933 р. п. н. „Contributions à l'histoire de l'Ukraine“, 2 томи „Збірника Історично-філософічної секції (15 і 17), 3 томи „Українсько-руського Архива“ (11, 12 і 15), 2 томи „Студій з поля суспільних наук і статистики (4—5), 3 числа „Збірника Правничої Комісії при Іст.-філ. Секції Н. Т. Ш.“ та 4 випуски „Матеріялів до української бібліографії“ (4—7). У 1924—25 р. р. виходив спершу накладом Книгарні НТШ, згодом накладом Бібліотеки й Музею НТШ місячник присвячений історії й культурі п. н. „Стара Україна“, в 1937—38 р. р. — спільний місячник Комісії бібліології НТШ і Т-ва Бібліофілів в Львові „Українська Книга“.

Очевидно, сьогочасний науково-видавничий рух Наукового Това-

риства ім. Шевченка далеко не дорівнює передвоєнному серед сприятливих умовин. Тимто немає систематичної праці над продовженням Історії України М. Грушевського. Старші галицькі історики займаються здебільша популяризацією історії у виданнях Т-ва „Просвіта“, І. Тиктора, молодші боряться з важкими матеріальними труднощами, мусять не тільки досліджувати, але й подбати про видавництво, яке видало б їхні досліді.

Поза виданнями НТШ появились ще в післявоєнному часі 2 наукові збірки накладом львівської Ставропигії, а саме „Збірник Львівської Ставропигії“ (т. I. 1921) і „Матеріали отн. кь історіи Львовскаго Ставропигіона въ 1700—1767 г.г.“ А. Копистянського, при чому останні, як і видання „Временникъ“ зрадаговані москвофілами. Історичні розвідки з обсягу минулого української церкви появляются часом у видаваному від 1923 р. кварталнику Богословського Наукового Товариства „Богословія“, більші праці в „Працях Бог. Наук. Т-ва“ та в „Працях Гр.-Кат. Богословської Академії“ в Львові. Від 1924 р. розпочав Чин св. Василя Вел. у Жовкві видавати „Записки Чина С. Василя Великого“, присвячені виключно працям та матеріалам з історії української церкви (досі появились т. т. I—III і 2 перші випуски IV і VI томів).

Матеріали до історії визвольних змагань появляются накладом основаного в 1922 р. видавництва „Червона Калина“, що видала історію УСС і СС та спогади учасників визвольної війни окремими книжками та в своїх періодичних виданнях: „Календарі-Альманаху“ (від 1922 р.) і місячнику „Літопис Червоної Калини“ (від 1929 р.). Накладом цього видавництва появляются нариси з давнішої історії України, здебільша науково-популярного характеру.

Зацікавлення українського громадянства своїм минулим проявляється від 1930 р. науково-популярними нарисами з місцевої історії поодиноких повітів, міст і сіл. Музей „Бойківщина“ у Самборі видав у 1931—38 р. р. 10 томів „Літопису Бойківщини“ з науковими причинками до місцевої історії.

Для дослідів історії Карпатської України прислужився видаваний 1922—38 р. р. „Науковий Збірник Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді (т. I—XIV). Статті з карпато-українського минулого появились принагідно в різних інших місцевих видавництвах. З окремих видань слід відмітити „Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Руси“ О. Мицюка (т. I і II, Ужгород 1936 — Прага 1938).

Немає об'явів наукової історичної праці, як і взагалі наукової роботи в румунській займанщині (Буковина, Бесарабія й Мармарощина), слабкі є прояви в північно-західніх землях, опанованих Польщею (Волинь, Холмщина, Підляшшя й Полісся), де тільки час від часу появиться популярний нарис з місцевої історії та наукова праця місцевого дослідника у львівських виданнях.

Серед української політичної еміграції в Середній Європі розвивалася також українська наука взагалі, а історіографія зокрема.

Перші спроби історіографічної праці бачимо у Відні, де з ініціативи М. Грушевського повстав у 1919 р. „Український Соціологічний

Інститут“ з завданням вивчення української суспільности й видавання відповідної соціологічної літератури. Поза виданнями праць із загальної соціології видав „УСІ“ також нариси і матеріали з історії України. Деякі видання УСІ друкувалися у Львові. — „Об'єднання українських видавців“ у Відні видало в 1921 р. I випуск бібліографічного журналу „Книга“. Від часу повороту М. Грушевського до Києва наукова робота серед віденської еміграції завмирає.

Найкраще розвивалася українська історична наука серед еміграції в Чехії, де основана низка українських наукових установ, товариств і видавництв. Оснований в Празі 1921 р. Вільний Український Університет видав 2 томи „Наукового Збірника“, 2 томи „Наук. Ювілейного Збірника“, присвяченого през. Т. Г. Масарикові, в більшості з історичними розвідками, та деякі більші історичні праці окремо, серед них „Огляд української історіографії“ Д. Дорошенка. 2 томи своїх „Праць“ і низку історичних розвідок окремо видало основане в 1923 р. „Українське Історично-філологічне Товариство“ в Празі, як рівнож оснований в тому самому році „Український Високий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова в Празі“. „Український Інститут Громадознавства (Соціологічний)“ видав низку більших праць та менших розвідок з ділянки соціології та політичної й економічної історії України. Літографовані праці з цих самих ділянок видав також празький Український Робітничий Університет“.

Розвідки з історії господарства й права в Україні містяться в „Записках Української Господарської Академії“ в Подєбрадах (1927—29 I—II т. т.). Бібліографічні замітки з обсягу українознавства подає видаваний в 1927—32 р. р. кварталник празького „Українського Товариства Прихильників Книги“ „Книголюб“.

На видавничому полі заслужився для української науки взагалі, а для історіографії зокрема „Український Громадський Видавничий Фонд“ у Празі.

Зорганізована Громада Кубанців у Чехословаччині видала збірник статей про Кубань і кубанців у минулому й сучасному п. н. „Кубань“ (1926). „Громада Українців з Кубані“ видала важні як історичний матеріал до історії Кубані твори наказного отамана чорноморського війська Якова Кухаренка (1928). Матеріали до останніх визвольних змагань на Кубані містяться в неперіодичному „Кубанському Краю“.

В Берліні появилася низка історичних нарисів і спогадів накладом основаного в 1920 р. видавництва „Українського Слова“. Його накладом появлявся в 1923—4 р. р. тижневик „Літопис політики, письменства і мистецтва“ в якому надibuємо цікаві історичні статті. З кінцем 1926 р. основано в Берліні „Український Науковий Інститут“, що видав 2 „Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftliches Institutes in Berlin“, 3 томи „Abhandlungen d. U. W. I.“, 6 випусків „Beiträge zur Ukrainekunde“ та видає літографовані „Вісти – Ukrainische Kulturberichte“ в українській і німецькій мовах.

Оснований в 1930 р. „Український Науковий Інститут“ у Варшаві згуртував у собі головно науковців емігрантів з Придніпрянщини. 48 томів „Праць У. Н. І.“, що появилися досі, містять здебільша розвідки й матеріали з ділянки політичної, культурної та економічно-соціальної історії України. Поза видаванням „Праць“ відбуваються в „У. Н. І.“ наукові реферати з дискусіями, а саме в економічному Семінарі, присвячені економічній історії та проблемам сучасної економії України, в Комісії дослідження історії українського руху та в Історичній Секції для дослідів над польсько-українськими проблемами. Праці з історії церкви появляються в органі Православного Богословського Відділу Варшавського Університету „*Ἐπις*“ (досі 11 т. т.). Історично-літературні праці І. Огієнка появилися в видавництві „Студії до української граматики“. В 1935—39 р. р. видавав Огієнко місячник „Наша Культура“, в якій, як також і в „Науковому Збірнику“ з приводу 30-ліття його наукової праці є чимало цікавих історичних статей.

Військова еміграція з Придніпрянщини згуртувалася в „Українському Воєнно-Історичному Товаристві“ у Варшаві (спершу у Каліші). Її неперіодичного науково-воєнного журналу „Табір“ появилося досі 35 книжок. Крім того видало „У. В.-І. Т-во“ 8 збірників матеріалів до історії українського війська п. з. „За державність“ (1927—38).

Українські історики — ті, що живуть на західних землях Старого Краю і ті, що на еміграції в західно-європейських політичних і культурних центрах, оповіщують свої розвідки і в чужих доступних їм наукових видавництвах. Своє громадянство повідомляють вони про власні досягнення в ділянці своїх дослідів на сторінках своєї щоденної, тижневої й місячної преси.

З недомагань сьогочасної української історіографії кидається одно найбільше у вічі: це брак дослідів над історією української еміграції в Америці, брак українського видавництва такого, яким є для розкинених поза межами Німеччини німців видаваний д-ром Г. Й. Баєром у Штутгарті від 1937 року чвертьрічник „*Auslandsdeutsche Volksforschung*“. Такі принагідні видання як „Пропамятна Книга видана з нагоди 40-літнього Ювілею Українського Народнього Союзу“ (Джерзисіті 1936) не виповнюють ні трішки цієї прогалини в українській історіографії. А вже дивною чудасією є факт, що історик-емігрант в Америці Ол. Сушко випускає в Шікаго в 1936 р. книжку про Гавгамелю-Каракош у часах Олександра Великого,*) до якого ніяк не привязати української історії, хоч як автор не намагається це зробити, коли досліди над історією американських українців лежать облогом. Ці досліди слід повести й тут одно із завдань американського „Українського Наукового Інституту“.

*) На наголовному листку читаємо шумний титул „*Academia Scientiarum Ukrainica Americana, Series historico-philologica. Vol. IX. Origines Eurasiaticae or Materials elucidating the Ethic and Cultural Genesis of Eurasia, Edited by Aleksander Sushko. Gavgamela The Modern Qaraqosh, October I, 331 b. C. by A. Sushko*“ при тому різні несуттєві титули автора. Під його адресою слід замітити: більше поваги в наукових справах.

Dr. Mykola Andrusjak:

Ukrainian Historiography.

A view of the development and character of Ukrainian Historiography in the course of 900 years (1039–1939). The author deals with the most important stages of the growth of Ukrainian historiography: for instance, the annals of Ruthenia during the reign of the princes of the Rurik dynasty in XI–XIII centuries, the Lithuanian-Ruthenian annals and monastery chronicles in XIV–XVI centuries and the Cossack annals of the XVII–XVIII centuries, and finally the Modern Ukrainian Historiography of the XIX–XX centuries.

The Ukrainian annals of XI–XVIII centuries were of the same pragmatic character while the modern historiography of XIX–XX centuries were of an evolutionary and genetic character. From the ideological point of view the annals were of a national character and in the modern historiography some divergencies are apparent. In the course of the nineteenth and at the opening of the twentieth century up to the Ukrainian war of independence in 1917–1920 predominated a popular trend which, with Mychajlo Hruševskyj, had developed into negation of government, if it did not comply with the interests of the mass of the people. To be sure the national conception had been manifested by some historians of the nineteenth century but they were those who believed in the national supremacy of the Russian nation over the Ukrainian nation, and for that reason this conception actually came to be more harmful to the Ukrainian national idea. The Ukrainian national idea in historiography began to make its appearance after 1919 in historical studies in Eastern, and Western Ukraine. In Eastern Ukraine this conception was adapted by D. Bahalij who at length abandoned it, and adapting himself to the Bolshevik regime followed the Marxist ideology. In Western Ukraine S. Tomašivskyj was the first to treat Ukrainian history from the national point of view, but in his outline of history the process of the formation of the Ukrainian Nation is misrepresented. In his opinion it did not begin till the time of the Galicia and Lodomeria State, while in reality, it began in the time of the Kyjiv (Kiev) State after its Cristianisation in the X–XI centuries, and his assertion of the feudal dependence of the Galician princes, who in reality were sovereigns, on the Holy Ro-

man emperors remains without any historical justification. By his follower E. Terlečkyj the Cossacks are groundlessly denied their capabilities of statemanship.

The author is the first to remark that in the years 1924–34 Mychajlo Hruševskyj underwent an evolution and made the national conception his own. In 1924–30 he gathered together in the Historical Section of the Ukrainian Academy of Science in Kyjiv a group of historians of national ideology, among whom the most burning nationalist was O. Hermajze. Finally the writer gives a bibliography of studies containing surveys of Ukrainian historiography.

II. Centres and publications of the Ukrainian post-war historiography. The author deals with the historical publications in Eastern and Western Ukraine. He stresses a magnificent growth of Ukrainian historical study in the Historical Section of the Ukrainian Academy of Science in 1924–30 under the lead of M. Hruševskyj; this Section was destroyed by the Bolshevijs in 1931. Next the author deals with the historical studies in the Ševčenko - Society of Science at Lviv and in the centres of Ukrainian political emigration in Europe—Vienna, Prague, Berlin, Warsaw – and at the conclusion he points to the urgent necessity of historical research among the Ukrainian population in America where no systematic researches on the history of Ukrainian Colonization has been carried on yet.